

ській терміносистемі з генетики / Т. Соколовська // *Українська термінологія і сучасність* : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т укр. мови; Ком. наук. термінології; ред. кол. Л. Симоненко (відп. ред.) [та ін.]. – К., 1998. – С. 171–174. 20. Тур О. Явище синонімії в українській термінології землеустрою та кадастру / О. Тур // *Українська термінологія і сучасність* : зб. наук. пр. – 2005. – Вип. VI. – С. 221–224. 21. Халіновська Л. А. Явище антонімії в авіаційній термінології / Л. Халіновська // *Науковий вісник Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. – 2010. – С. 366–369. 22. Черненко І. Антонімічні відношення в українській термінології туризму / Ірина Черненко // *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. – 2010. – № 675. – С. 183–186. 23. Южакова О. Антонімічні відношення у науково-технічному тексті (на матеріалі термінології холодильної техніки) / Олена Южакова // *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. – 2006. – № 59. – С. 141–149. 24. Яремко Я. Розвиток синонімічних рядів в українській військовій термінології козацької доби / Я. Яремко // *Українська термінологія і сучасність* : зб. наук. пр. – 2005. – Вип. VI. – С. 249–253.

УДК 811.161.2'373.46:616.8

Ірина Рибізант

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького

ТЕРМІНИ НЕВРОЛОГІЇ ТА ЇХ ТРАКТУВАННЯ В УКРАЇНСЬКИХ ТЛУМАЧНИХ СЛОВНИКАХ

© Рибізант І. Л., 2014

У статті розглянуто терміни неврології як окремої галузі медицини. З'ясовано деякі особливості їх системної організації.

Ключові слова: українська мова, неврологічна термінологія, тлумачний словник, лексичне значення, афікс.

Terms of neurology as a separate branch of medicine are considered in the article. Some features of their system organization are distinguished.

Keywords: Ukrainian language, terms of neurology, explanatory dictionary, lexical value, affix.

Розвиток української медичної термінології тісно пов'язаний з формуванням термінології загалом. Сучасна українська термінологія прагне розвиватися відповідно до міжнародних стандартів. Тому проблема співвідношення українських та англійських медичних термінів є надзвичайно актуальною. Питанню іншомовних запозичень, співвідношення питомого та запозиченого присвячено безліч наукових праць українського мовознавства. Серед них варто пригадати роботи І. Огієнка, С. Смаль-Стоцького, О. Потебні та ін. У своїх дослідженнях цю проблему висвітлювали й такі сучасні мовознавці, як М. Жовтобрюх, Ю. Жлуктенко, С. Семчинський, П. Селігей та ін. Сьогодні медична термінологія є в полі зору як фахівців (Л. Петрух, І. Головка), так і філологів (Н. Цісар, І. Корнейко, Н. Місник) тощо.

Загальні питання створення наукових термінів цікавили мовознавців різних епох і країн, зокрема їх вивчали О. О. Реформатський, В. П. Даниленко, А. В. Лагутіна, Т. І. Панько, І. І. Ковалик, Т. Р. Киян та ін.

Л. Симоненко та Н. Місник у статті «Про «стан здоров'я» мови медицини» відзначають, що «сучасний етап розвитку термінознавства характеризується тим, що основним напрямком роботи в цій галузі є практичний аспект удосконалення термінології. Останнім часом науковці акцентують

увагу на тому, що саме робота з упорядкування термінології є необхідною умовою ефективного розвитку наукових досліджень, розвитку міжнародної співпраці, видання наукової та довідкової літератури, а також підвищення якості підготовки фахівців у вищих навчальних закладах» [4, с. 263].

В останні роки в Україні досліджувалась металургійна, сільськогосподарська, кардіологічна термінологія.

Проте в цілому медична термінологія вивчена ще недостатньо, що засвідчує медична практика: лікарі часто звертаються до науковців з проханням удосконалити медичні словники, нарікають на невідповідність українського терміна суті медичного явища.

Відомо, що основною ознакою терміна є його кореляція з поняттям відповідної галузі знань. Враховуючи цю властивість терміна, важливо простежити його семантичні смислові зв'язки із загальноживаним словом, що буде показано на матеріалі лексикографічних джерел. Однією з найскладніших проблем у лексикографічному описі слова – терміна є розмежування полісемії та омонімії. Як зауважила у свій час О. С. Ахманова: «Лексикографу завжди загрожує дві однаково великі небезпеки: штучного об'єднання під одним звуковим комплексом кількох різних слів й не менш штучного розподілу одного слова на омоніми» [1, с. 110]. Якщо два ідентичні звукові комплекси є одним словом, то у відповідності до існуючої лексикографічної традиції їм має відповідати одна словникова стаття, а якщо вони за своєю суттю різні – то дві, три і т. д. Однак у тлумачних словниках опис численних значень одного і того самого знака здійснюється шляхом пояснення одного значення через інше без пояснення зв'язку між ними та без врахування його узагальнюючої природи слова-терміна.

Неврологія як окрема галузь медицини займається діагностикою та лікуванням захворювань хребта, головного мозку та периферичних нервів. В українській мові вона має певні особливості вираження. Термінологія неврології – це логічне поєднання національних та запозичених слів на позначення хвороб, симптомів, засобів і способів лікування.

Для творення медичних термінів використовують найрізноманітніші словотворчі ресурси, роль яких не однакова. Основою терміносистеми залишаються українські слова.

Не всі словотворчі ресурси однаковою мірою використовують для творення медичних термінів. Основною словотворчою частиною слова прийнято вважати його кореневу морфему, або так звані *корінь слова*. В одних термінах коренів може бути тільки один (*грип, біль, рак*), а в інших – два і більше (*грудочеревний, внутрішньоклітинний*). Коренева морфема, як необхідний складовий елемент медичного терміна, є його основою і невід'ємною словотвірною частиною, в той час як афіксальні морфемі не є обов'язковими (*серце, аорта, артерія, цироз*).

До системи словотворчих засобів належать суфікси, префікси, інфікси, що об'єднуються під загальною назвою – **афікси**. Серед афіксів, що беруть участь у творенні медичних термінів виділяємо продуктивні, малопродуктивні і непродуктивні. До продуктивних відносимо суфікси **-ин-, -ан-, -ен-** (*дихання, запалення, пухлина, затруєння, тиснення*), суфікси **-ов-, -ев-, -н-, -альн-, -ічн-** (*синусовий, шлуночковий, серцевий, мітральний, пульсовий*). До малопродуктивних належать суфікси **-ац-, -оз-, -ит-, -їт-** (*тромбоз, аускультация, артрит*). Вони приєднуються в основному до іншомовних основ.

Окрему групу складають міжнародні компоненти, як препозитивні, так і постпозитивні, з різним ступенем адаптації їх в українській мові: **мікро-, макро-, стерео-, електро-, термо-, гідро-, магніто-*, граф(ія)-, ізо-, -скоп, цито-, ендо-, -скопія, -фон** (*цитоплазматичний, ізометричний, ендокринний, мікроінфаркт, кардіографія, томографія, брадископія, віброграф, електрофон*) [2, с. 149].

Можна простежити таку закономірність у творенні української медичної термінології:

1) для творення нового терміна використовують стару назву, яка існувала в мові (*серцева сорочка, камера серця, високий тиск, вогнище запалення, клінічна картина хвороби*);

2) використання іншомовних слів для найменування нових понять (*артрит, некроз, тромбоатеросклероз, ангиоліт*);

3) використання існуючих у мові словотворчих моделей для творення нових назв (*пухлина, запалення, отруєння, двоклапанний, внутрішньочерепний, кардіографія*) [5, с. 48].

* магнето – ред.

Мета статті – трактування медичних понять у словниках різних типів; зіставлення термінів неврології в українських тлумачних словниках та розгляд подібностей або розбіжностей лексичного значення.

Нерідко класифікації неврологічних термінів сприяють міжнародні морфеми: кореневі чи афіксальні. Щоб розкрити їхнє значення, візьмемо до уваги Українсько-російсько-латинсько-англійський тлумачний словник з неврології та нейрохірургії за редакцією В. І. Цимбалюк (2001р.) та Великий тлумачний словник сучасної української мови за редакцією В. Т. Бусел 2001 року видання.

Розглянемо їх значення та покажемо функцію цих морфем як систематизувальних компонентів у таблицях:

-фоб(ія) (грец. *phobos* – страх) у складних словах відповідає поняттям «нетерпимість», «страх». Уживають у термінах *акрофобія*, *клаустрофобія*, *ізолофобія*, *кенофобія*, де позначає **почуття страху** до того, на що вказує перший компонент.

Термін	Українсько-російсько-латинсько-англійський тлумачний словник з неврології та нейрохірургії	Великий тлумачний словник сучасної української мови
<i>Акрофобія</i>	нав'язливий страх висоти чи високих місць (балконів, дахів, веж тощо), що супроводжується запамороченням;	нав'язливий страх – боязнь висоти, високих місць із запамороченням;
<i>Антропофобія</i>	нав'язливий страх людей, особливо незнайомих;	хворобливий психічний стан, що характеризується страхом перед людьми, особливо незнайомими;
<i>Вертигофобія</i>	нав'язливий страх запаморочення і втрати рівноваги;	нав'язлива боязнь запаморочення голови та втрати рівноваги;
<i>Гематофобія</i>	нав'язливий страх крові;	нав'язлива боязнь крові;
<i>Ізолофобія</i>	нав'язливий страх залишитися самотнім у житті;	нав'язлива боязнь виявитися самотнім у житті;
<i>Клаустрофобія</i>	нав'язливий страх – боязнь закритих приміщень;	нав'язливий страх закритих приміщень.

-том(ія) (грец. *tomia* – відрізання, відсікання) входить до складу компонентів на позначення хірургічної операції.

Термін	Українсько-російсько-латинсько-англійський тлумачний словник з неврології та нейрохірургії	Великий тлумачний словник сучасної української мови
<i>Абсцесотомія</i>	хірургічна операція: розтин абсцесу для забезпечення відтоку гною з його порожнини;	розтин абсцесу хірургічним шляхом;
<i>Абсцесектомія</i>	хірургічна операція: видалення інкапсульованого абсцесу без його розтину; видалення абсцесу разом з його капсулою;	хірургічне видалення інкапсульованого абсцесу без його розтину;
<i>Амигдалотомія</i>	хірургічна операція: руйнування мигдалеподібного тіла при скроневій епілепсії і деяких психічних захворюваннях;	хірургічна операція деструкції мигдалеподібного тіла;
<i>Бульботомія</i>	хірургічна операція: перерізання провідних шляхів довгастого мозку;	операція перерізання провідних шляхів довгастого мозку;
<i>Вентрикулоатріостомія</i>	хірургічна операція: відведення цереброспінальної рідини з бічного шлуночка головного мозку в порожнину правого передсердя за допомогою штучної дренажної клапанної системи;	хірургічне відведення цереброспінальної рідини з бокового шлуночка головного мозку в порожнину правого передсердя;
<i>Вентрикулотомія</i>	хірургічна операція: розтин порожнини шлуночка головного мозку;	хірургічний розтин шлуночків головного мозку.

-ман(ія) (грец. *mania* – безумство, пристрасть) – це хворобливий стан психіки, для якого характерне зосередження свідомості й почуттів на якійсь одній ідеї.

Термін	Українсько-російсько-латинсько-англійський тлумачний словник з неврології та нейрохірургії	Великий тлумачний словник сучасної української мови
<i>Дакноманія</i>	нав'язливий потяг кусати оточуючих;	нав'язливий потяг кусати оточуючих;
<i>Демонomanія</i>	маячення про вселення в хворого нечистої сили чи оволодіння його дияволом;	марення, за якого хворий вважає, що він одержимий дияволом або духом;
<i>Дерматоманія</i>	нав'язливий потяг до самопошкодження шкірних покривів, висмикування волосся, кусання нігтів і губ;	нав'язливе прагнення до самопошкодження шкіри, висмикування волосся, кусання нігтів та губ;
<i>Дипсоманія</i>	періодичний імпульсивний потяг до пияцтва;	вид періодичного запою, виникнення якого пов'язують з депресією;
<i>Клаустроманія</i>	страх і небажання вийти із зачиненого приміщення;	боязнь і небажання вийти із зачиненого приміщення;
<i>Клептоманія</i>	імпульсивний, немотивований потяг до крадіжок;	хворобливий потяг людини до крадіжок.

-гноз(ія) (грец. *gnosis* – пізнання, знання) вказує на того, що відноситься до знання, до здатності пізнавати, до науки.

Термін	Українсько-російсько-латинсько-англійський тлумачний словник з неврології та нейрохірургії	Великий тлумачний словник сучасної української мови
<i>Агіпногнозія</i>	відсутність усвідомлення сну, що проявляється скаргами на повну його втрату при наявності у хворого об'єктивно встановлених періодів сну;	відсутність усвідомлення сну;
<i>Агнозія</i>	порушення процесів впізнавання предметів і явищ при збереженні свідомості і функції органів відчуття;	порушення процесів упізнавання предметів або явищ за деяких захворювань кори головного мозку;
<i>Анозогнія</i>	відсутність критичної оцінки свого дефекту (параліча, зниження зору, слуху тощо);	небажання або нездатність розпізнавати розлад чи хворобу;
<i>Апрактоагнозія</i>	поєднання апраксії та агнозії, напр., під час конструктивної апраксії;	поєднання апраксії та агнозії;
<i>Аутопагнозія</i>	вид агнозії, який полягає у порушенні впізнавання власних частин тіла;	порушення пізнавання власних частин тіла, утруднене визначення розміщення окремих ділянок тіла.

-оз (грец. *osis* – хвороба) – суфікс іменників, утворених від дієслів на *-оω*; процес чи результат процесу, патологічний стан, хвороба.

Термін	Українсько-російсько-латинсько-англійський тлумачний словник з неврології та нейрохірургії	Великий тлумачний словник сучасної української мови
<i>Аероневроз</i>	професійний невроз льотчиків;	професійний невроз пілотів;
<i>Амавроз</i>	повна сліпота на одне чи обидва ока при збереженні реакції зіниць на світло, яка зумовлена повним ураженням зорового нерва;	повна сліпота;
<i>Анастомоз</i>	у хірургії: створене оперативним шляхом сполучення між порожнистими органами, кровоносними судинами чи порожнинами тіла;	у людини і тварин – з'єднання між волокнистими утворами (нервами, м'язами) та кровоносними або лімфатичними судинами;
<i>Галюциноз</i>	психопатологічний синдром, який характеризується численними галюцинаціями, переважно зоровими, слуховими чи тактильними, які можуть супроводжуватися маячінням;	психопатологічний стан з переважанням яких-небудь одних численних галюцинацій;
<i>Геміатетоз</i>	атетоз в одній половині тіла; спостерігається при ураженні утворень стріопалідарної системи на протилежному боці;	атетоз в одній половині тіла.

Іншомовні компоненти з чітким значенням сприяють системній організації міжнародних термінів. І в галузі медицини, зокрема неврології, не є винятком.

Сучасна медицина активно розвивається. Глобальні екологічні проблеми підсилюють пошук нових засобів продовження і збереження життя людини. Відповідно з'являються нові поняття, які вимагають номінації. Розвиток медицини забезпечує і постійний обмін інформацією, що призводить до поповнення словникового складу мови новими спеціальними термінами.

Аналіз медичної термінології дає можливість зробити такі висновки:

– в українській мові існує розвинена, добре структурована медична терміносистема, яка відповідає сучасним міжнародним науковим стандартам і може служити засобом спілкування фахівців як науковців, так і практиків;

– джерелами української медичної термінології є власне українські назви, іншомовні та похідні утворення на їх основі;

– сучасна медична термінологія української мови має тематично широко розгалужену систему, яка постійно розвивається і поповнюється завдяки реалізації лексико-семантичних та словотвірних процесів в загальнолітературній мові.

1. Ахманова О. С. *Очерки по общей и русской лексикологии* / Ольга Ахманова. – М., 1957. – 157 с. 2. Кочан І. М. *Українська наукова лексика: міжнародні компоненти в термінології* : навч. посіб. / Ірина Кочан. – К. : Знання, 2013. – 294 с. 3. Краковецька Г. О. *Деякі проблеми унормування українських відповідників латинських медичних найменувань* / Галина Краковецька // *Українська термінологія і сучасність: Матеріали II Всеукраїнської наук. конф.* – К. : НАН України, 1997. С. 146–148. 4. Місник Н. *Про «стан здоров'я» мови медицини (термінологічний аспект)* / Наталія Місник, Людмила Симоненко // *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. – 2002. – № 453. – С. 262–269. 5. Петрух Л. *Кінцеві грецько-латинські терміноелементи в «Українсько-латинсько-англійському медичному енциклопедичному словнику»* / Л. Петрух, І. Головка, М. Джура, Р. Перхач // *Проблеми української термінології* : зб. наук. праць XI міжн. конф. – Л., 2010. – С. 66–71. 6. Селіванова О. О. *Актуальні проблеми сучасної лінгвістики (аналітичний огляд)* / Олена Селіванова. – К. : Філософіоцентр, 1999. – 148 с. 7. Симоненко Л. *Актуальні проблеми сучасного українського термінознавства* / Людмила Симоненко // *Українська термінологія і сучасність*. – Вип. VIII. – К. : КНЕУ, 2009. – С. 9–15. 8. Цимбалюк В. І. *Українсько-російсько-латинсько-англійський тлумачний словник з неврології та нейрохірургії* / Віталій Цимбалюк. – Тернопіль : Укрмедкнига, 2001. – 269 с. 9. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / Уклад. і гол. ред. В'ячеслав Бусел. – К. : Ірпінь : Перун, 2001. – 1440 с.